

УДК 911.3:339.56 (477)

DOI: 10.26565/2076-1333-2019-26-06

Наталія Гусєва

к. геогр. н., доцент кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства
e-mail: gusewa3110@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3620-1213>

Юрій Кандиба

к. геогр. н., доцент кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства
e-mail: kand77@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1155-057X>

Павло Кобилін

к. геогр. н., доцент кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства,
завідувач навчальної лабораторії соціально-економічних та інформаційних технологій
e-mail: kobilin333@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9718-5838>

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

**ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ УКРАЇНИ:
РЕАЛІЇ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

У статті проведено аналіз трансформацій зовнішньої торгівлі товарами України у 2000-2017 рр. Вибір періоду дослідження зумовлений тим, що з 2000 р. почалося «оздоровлення» і поступове зростання економіки України після тривалої кризи 1990-х рр. Протягом 2000-2017 рр. Україна мала переважно від'ємний зовнішньоторговельний баланс (окрім 2000-2004 та 2015 рр.); в цілому збалансовану зовнішню торгівлю; небезпечну імпорتنу залежність; надзвичайно відкриту економіку; високий рівень експорту. Обсяги експорту, імпорту і зовнішньоторговельного обороту мали нестабільну динаміку з негативними тенденціями в 2008-2009 та 2013-2015 рр.

У структурі експорту товарів у 2017 р. переважали недорогочінні метали та вироби з них; продукти рослинного походження; жири та олії тваринного або рослинного походження; а в структурі імпорту – мінеральні продукти; машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання; продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості. Протягом 2001-2017 рр. відбувалося в експорті – збільшення частки продукції галузей первинного сектору (за рахунок рослинництва) та зменшення продукції вторинного сектору (за рахунок металургії, машинобудування, хімічної та текстильної промисловості); в імпорті – зменшення частки сировини та збільшення частки інших категорій товарів. Товарна структура зовнішньої торгівлі стала більш пропорційною, без сильно домінуючого товару.

Головними партнерами в експорті товарів у 2017 р. були Російська Федерація, Польща, Туреччина, Італія, Індія, а в імпорті – Російська Федерація, Китай, Німеччина, Польща, Білорусь. Протягом 2001-2017 рр. головними партнерами України залишалися в експорті – Російська Федерація, Польща, Туреччина, Італія, Китай, Німеччина; в імпорті – Російська Федерація, Німеччина, Польща, Білорусь, США, Італія. Незважаючи на різке скорочення торговельних зв'язків з Російською Федерацією, вона все ще залишається найбільшим партнером у зовнішній торгівлі товарами України. Серед регіонів світу найбільшим торговельним партнером України в останні роки стає Європа при відповідному скороченні частки країн СНД.

Для збалансування зовнішньої торгівлі товарами України необхідно вжити комплекс заходів, спрямованих на підвищення ефективності експортної діяльності та імпортозаміщення у певних секторах економіки.

Ключові слова: зовнішньоекономічні зв'язки, зовнішня торгівля товарами, зовнішньоторговельна політика, товарна структура зовнішньої торгівлі, географічна структура зовнішньої торгівлі товарами, трансформації зовнішньої торгівлі товарами, оптимізація імпорту, експортний потенціал.

Наталія Гусєва, Юрій Кандиба, Павел Кобылин. ТРАНСФОРМАЦИИ ВНЕШНЕЙ ТОРГОВЛИ ТОВАРАМИ УКРАИНЫ: РЕАЛИИ, ПРОБЛЕМЫ, ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье проведен анализ трансформаций внешней торговли товарами Украины в 2000-2017 гг. Выбор периода исследования обусловлен тем, что с 2000 г. началось «оздоровление» и постепенный рост экономики Украины после длительного кризиса 1990-х гг. В течение 2000-2017 гг. Украина имела преимущественно отрицательный внешнеторговый баланс (кроме 2000-2004 и 2015 гг.), в целом сбалансированную внешнюю торговлю; высокие импортную зависимость, открытость экономики и уровень экспорта. Объемы экспорта, импорта и внешнеторгового оборота имели нестабильную динамику с негативными тенденциями в 2008-2009 и 2013-2015 гг.

В структуре экспорта товаров в 2017 г. преобладали недорогочинные металлы и изделия из них; продукты растительного происхождения; жиры и масла животного или растительного происхождения; а в структуре импорта – минеральные продукты; машины, оборудование и механизмы, электротехническое оборудование; продукция химической и связанных с ней отраслей промышленности. В течение 2001-2017 гг. было характерно для экспорта – увеличение доли продукции отраслей первичного сектора (за счет растениеводства) и уменьшение продукции вторичного сектора (за счет металлургии, машиностроения, химической и текстильной промышленности); для импорта – уменьшение доли сырья и увеличение доли других категорий товаров. Товарная структура внешней торговли стала более пропорциональной, без сильно доминирующего товара.

Главними партнерами в експорті товарів в 2017 г. були Російська Федерація, Польща, Турція, Італія, Індія, а в імпорте – Російська Федерація, Китай, Німеччина, Польща, Білорусь. В течение 2001-2017 гг. главными партнерами Украины оставались в экспорте – Российская Федерация, Польша, Турция, Италия, Китай, Германия; в импорте – Российская Федерация, Германия, Польша, Беларусь, США, Италия. Несмотря на резкое сокращение торговых связей с Российской Федерацией, она все еще остается крупнейшим партнером во внешней торговле товарами Украины. Среди регионов мира крупнейшим торговым партнером Украины в последние годы становится Европа при соответствующем сокращении доли стран СНГ.

Для сбалансування зовнішньої торгівлі товарами України необхідно прийняти комплекс заходів, направлених на підвищення ефективності експортної діяльності та імпортозаміщення в певних секторах економіки.

Ключевые слова: внешнеэкономические связи, внешняя торговля товарами, внешнеторговая политика, товарная структура внешней торговли, географическая структура внешней торговли товарами, трансформации внешней торговли товарами, оптимизация импорта, экспортный потенциал.

Nataliia Husieva, Yurii Kandyba, Pavlo Kobylin. TRANSFORMATION OF FOREIGN COMMERCE OF UKRAINE: REALITIES, PROBLEMS, PERSPECTIVES

The paper analyzes transformations of foreign trade in goods of Ukraine in 2000-2017. The choice of the study period is due to the fact that the "recovery" and the gradual growth of the Ukrainian economy after the long crisis of the 1990s has begun since 2000. Ukraine had a mostly negative foreign commercial balance (except for 2000-2004 and 2015); generally balanced foreign trade; dangerous import dependency ratio; extremely economy openness index; the high exports ratio in 2000-2017. The volumes of export, imports and foreign commercial turnover had unstable dynamics with negative trends in 2008-2009 and 2013-2015.

Base metals and their ware; plant products; animal or plant fats and oils were prevailed in the export component of the foreign commerce; mineral products; machines, equipment and mechanisms, electric and technical equipment; products of chemical and derivative industries were dominant in the structure of import in 2017. The export was characterized by increase in the share of products of the primary sector (due to crop production) and decrease in the secondary sector (due to metallurgy, machine building, chemical and textile industry) during 2001-2017. The import was characterized by decrease in the share of raw materials and increase in the share of all other goods during the mentioned period. Commodity structure of foreign trade became more proportional, without a highly dominant product.

The Russian Federation, Poland, Turkey, Italy, India were the key partners in the export of goods, while those ones in the import were the Russian Federation, China, Germany, Poland, Belarus. The key partners remained during 2001-2017 (the Russian Federation, Poland, Turkey, Italy, China, Germany were key partner in export; In the import - the Russian Federation, Germany, Poland, Belarus, the USA, Italy were key partner in import. Despite the drastic decrease in trade relations with the Russian Federation, it remains the largest partner in the Ukrainian foreign commerce. Among the regions of the world, the largest trading partner of Ukraine in recent years is Europe with relevant reduction of CIS countries in the common share.

It is necessary to provide a set of measures aimed at increasing the efficiency of export activity and import substitution in the certain sectors of the economy to balance foreign commerce of Ukraine.

Keywords: foreign economic relations, foreign commerce, foreign trade policy, commodity pattern of foreign commerce, geographical allocation of foreign commerce, foreign commerce transformation, optimization of import, increase of export potential.

Постановка проблеми. Зовнішньоторговельні зв'язки є важливим індикатором економічного розвитку країни. В умовах глобалізації значення зовнішньої торгівлі суттєво зростає, оскільки національні економіки стають все більш відкритими і вразливими до впливів зовнішнього середовища. Розвитку міжнародної торгівлі сприяє діяльність СОТ, інтеграційні процеси в окремих регіонах світу.

Зовнішньоторговельні зв'язки є особливо актуальними для країн з перехідною економікою. Ці країни активно переживають структурну перебудову економічної системи, що безпосередньо відображається і на структурі зовнішньої торгівлі. Україна, визначивши пріоритети європейської інтеграції, переживає глибокі зміни в економічному розвитку. Це стосується і зовнішньої торгівлі. Економіка України пройшла процес трансформації від планової командно-адміністративної до ринкової, переживала періоди зростання і спаду, а нині змінює вектор розвитку від Російської Федерації і країн СНД до Європейського Союзу. Всі перелічені процеси проектується на зовнішньоторговельні зв'язки, виступаючи чинниками їх динаміки, трансформації товарної і географічної структури. Отже, дослідження зовнішньоторговельних зв'язків України є важливою темою для науковців.

Метою даного дослідження є аналіз трансформації зовнішньої торгівлі товарами України у кон-

тексті особливостей її соціально-економічного розвитку.

Часові рамки дослідження охоплюють період з 2000 до 2017 рр. Вибір такого часового інтервалу зумовлений тим, що з 2000 р. почалося «оздоровлення» і поступове зростання економіки України після тривалої кризи 1990-х рр. Протягом ХХ ст. економіка України переживала період зростання (2000-2007 рр.), період спаду, викликаного світовою економічною кризою 2008-2009 рр., період післякризового відновлення 2010-2013 рр., період затяжної кризи (2014 р. – по цей час), зумовленої переорієнтацією від головного торговельно-економічного партнера – Російської Федерації – до країн ЄС.

Аналіз основних тенденцій у міжнародній торгівлі. Негативні тенденції зовнішньої торгівлі України в 2008-2009 та 2013-2017 рр. (зменшення обсягів експорту, від'ємне сальдо торгівлі, висока імпортна залежність тощо), вимагають від держави певних заходів, спрямованих на нарощування експортного потенціалу та оптимізацію імпорту. Вагомим підґрунтям для цього може стати вивчення міжнародного досвіду впровадження зовнішньоторговельної політики.

Зовнішньоторговельна політика держав поділяється на політику вільної торгівлі (фрітеріанство) та протекціонізму (табл. 1).

Таблиця 1

Політика вільної торгівлі та протекціонізму: визначення та сутність
(складено авторами)

Автор, джерело	Політика вільної торгівлі (фрітрейдерство)	Політика протекціонізму
Словник сучасної економічної теорії Макміллана (2003) [24]	політика невтручання держави в міжнародну торгівлю, при якій торгівля здійснюється відповідно до міжнародного поділу праці і теорії порівняльних переваг. Така політика веде до найбільш ефективного розподілу ресурсів у світовому масштабі і максимізації світового доходу	економічна політика держави, спрямована на захист національної економіки від іноземної конкуренції; реалізується за допомогою фінансового заохочення вітчизняної промисловості, стимулювання експорту, обмеження імпорту
Великий економічний словник (2002) [2]	державна утримується від безпосереднього впливу на зовнішню торгівлю, залишаючи ринок основним регулятором. При цьому держава взагалі усувається від впливу на зовнішню торгівлю – вона укладає договори з іншими країнами про надання максимальної свободи своїм господарюючим суб'єктам	заходи із захисту внутрішньої економіки за допомогою тарифів, квот та інших обмежень
А. Данильцев (2004) [5]	спрямована на створення умов, що сприяють розвитку міжнародного обміну товарами, послугами і факторами виробництва, і проводиться як частина заходів з розширення доступу вітчизняних товарів на зарубіжні ринки в рамках багатосторонніх або двосторонніх зусиль щодо лібералізації міжнародної торгівлі	виключається вільна дія ринкових сил. Обмеження називаються торговими бар'єрами, спрямованими на штучне створення більш сприятливих умов для вітчизняних підприємств ціною деякого зниження зовнішньоторговельного обороту і відмови від частини вигод, пов'язаних з розвитком міжнародних економічних відносин

Ж. Ваена Rojas, Ж. Сано (2018 р.) підіймають питання, чому країни приймають тарифні та нетарифні бар'єри, щоб забезпечити їх експорт [29]. За Ф. Пієрола (2007 р.), з моменту створення Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) у 1947 р. було проведено вісім раундів переговорів протягом майже п'яти десятиліть щодо заходів з обмеження експорту аж до створення СОТ у 1995 р. У цих переговорах розглядалися теми, пов'язані з роллю тарифних і нетарифних бар'єрів, правил, питань інтелектуальної власності, врегулювання спорів тощо [28, 32].

Згідно S. Mildner і G. Lauster (2011 р.), обмеження на експорт були введені з різних причин, які відповідають політичним цілям, зокрема національній безпеці і захисту навколишнього середовища, соціальним цілям, а також економічним цілям, таким як збільшення державних доходів, сприяння розвитку галузей промисловості, диверсифікація експорту і контроль коливань цін [31].

Тарифні бар'єри впроваджуються у вигляді заходів з удосконалення умов торгівлі, продовольчої безпеки та стабілізації кінцевої ціни споживання, стабілізації проміжної ціни споживання і розвитку переробної промисловості, зростання державних до-

ходів, перерозподілу доходів, стабілізації прибутку з експорту. Нетарифні бар'єри впроваджуються у вигляді заходів із захисту та просування продукції галузей первинної обробки сировини та дешевих предметів споживання, просування соціальної політики, екологічного захисту та збереження природних ресурсів, контролю над інфляцією, протидії росту тарифів тощо [29].

Співвідношення свободи торгівлі і протекціонізму залежить від ряду факторів. Одним з них є розміри національної економіки. Мінімальний рівень торгових бар'єрів характерний для малих розвинутих економік. Бельгія, Нідерланди і Люксембург створили перший у післявоєнній Європі митний союз, а потім увійшли до числа членів – засновників ЄС. Навпаки, у великих державах з містким внутрішнім ринком існує більш високий рівень тарифного захисту. У США історично існував досить високий митний тариф, який поступово знижувався відповідно до домовленостей, досягнутих у рамках ГАТТ [4].

Методика дослідження. Для виявлення структурно-динамічних особливостей зовнішньої торгівлі товарами України в 2013-2017 рр. було проаналізовано ряд показників (табл. 2).

Таблиця 2

Показники розширення зовнішньої торгівлі (складено за [3, 21, 26, 30])

Показник	Формула	Примітка
Обсяг експорту $V_{\text{екс}}$		
Обсяг імпорту $V_{\text{имп}}$		
Зовнішньоторговельний оборот $V_{\text{зтв}}$ – сума вартісних обсягів експорту та імпорту суб'єктів зовнішньої торгівлі за певний проміжок часу	$V_{\text{зтв}} = V_{\text{екс}} + V_{\text{имп}}$	
Сальдо зовнішньоторговельного балансу S – різниця між вартістю експорту та імпорту	$S = V_{\text{екс}} - V_{\text{имп}}$	При позитивному сальдо зовнішньоторговельний баланс є активним, при негативному – пасивним
Рівень імпорту (коефіцієнт імпоротної залежності) $K_{\text{зв. залеж.}}$ – відношення обсягу імпорту до ВВП, виражене у відсотках	$K_{\text{зв. залеж.}} = \frac{V_{\text{имп}}}{\text{ВВП}} * 100\%$	Характеризує імпортозалежність національної економіки від світового господарства. Масштаб імпорту вважається безпечним, якщо показник імпоротної залежності менше або дорівнює 15 %
Коефіцієнт покриття експорту імпортом $K_{\text{пок. ек.}}$ (або індекс ступаю балансу) – відношення доходів від експорту до витрат на імпорту	$K_{\text{пок. ек.}} = \frac{V_{\text{екс}}}{V_{\text{имп}}}$	Розглядається як міра збалансованості зовнішньої торгівлі. При активному сальдо зовнішньоторговельного балансу значення коефіцієнта покриття експорту імпортом більше одиниці, при пасивному – менше одиниці. Результат різниці одиниці і коефіцієнта покриття експорту імпортом характеризує масштаб дефіциту (профіциту) зовнішньоторговельного балансу
Коефіцієнт відкритості національної економіки $K_{\text{зв. ек.}}$ – відношення обсягу експорту та імпорту до ВВП, виражене у відсотках	$K_{\text{зв. ек.}} = \frac{V_{\text{екс}} + V_{\text{имп}}}{\text{ВВП}} * 100\%$	Показує ступінь участі країни в міжнародному поділі праці
Рівень експорту $K_{\text{екс}}$ – відношення обсягу експорту до ВВП, виражене у відсотках	$K_{\text{екс}} = \frac{V_{\text{екс}}}{\text{ВВП}} * 100\%$	Залежить від здатності країни конкурувати на світовому ринку і від потреби країни в імпорті, тому доходи від експорту повинні перекривати витрати на імпорту
Коефіцієнт збалансованості зовнішньої торгівлі $K_{\text{зб. ек.}}$	$K_{\text{зб. ек.}} = 1 - \frac{2V_{\text{имп}}}{V_{\text{екс}} + V_{\text{имп}}}$	При збалансуванні обсягів експорту та імпорту коефіцієнт збалансування зовнішньоторговельної діяльності стає близьким до нуля. За наявності однобічності відносин, тобто коли значно розрізняються обсяги експорту та імпорту, значення коефіцієнта залежно від знаку зовнішньоторговельного сальдо наближається до «+1» або «-1». Значення коефіцієнта на рівні «+1» або «-1» свідчить про повну однобічність зовнішньоторговельних зв'язків, тобто ці зв'язки представлені або тільки експортними або тільки імпортними поставками. При значенні $K_{\text{зб. ек.}}$, що дорівнює 0, їх слід вважати повністю збалансованими.

Економічна інтерпретація зовнішньої торгівлі	
Значення коефіцієнта	Характеристика
-1	абсолютна незбалансованість імпорту
1	абсолютна незбалансованість експорту
від -1 до -0,5	значна незбалансованість імпорту
від -0,5 до 0	порівняна збалансованість імпорту
0	абсолютна збалансованість експорту й імпорту
від 0 до 0,5	порівняна збалансованість експорту
від 0,5 до 1	значна незбалансованість експорту

	$K_{\text{експ. потенц.}} = \frac{V_{\text{екс}}}{N_{\text{сер.}}}$ де $N_{\text{сер.}}$ – середньорічна чисельність населення країни	
Експортний потенціал держави (показник інтенсивності експорту) $K_{\text{експ. потенц.}}$		
Показник інтенсивності імпорту $K_{\text{інтенс. імп.}}$	$K_{\text{інтенс. імп.}} = \frac{V_{\text{імп.}}}{N_{\text{сер.}}}$	
Показник інтенсивності зовнішньоторговельного обороту $K_{\text{інтенс. зто}}$	$K_{\text{інтенс. зто}} = \frac{V_{\text{зто}}}{N_{\text{сер.}}}$	

Виклад матеріалів дослідження

Основні показники розвитку зовнішньої торгівлі товарами України (табл. 3) дозволяють зробити такі висновки, що в 2017 р.:

1) Україна мала від'ємний зовнішньоторговельний баланс (як і протягом попередніх 10 років, окрім 2015 р.), який дорівнював -6342,5 млн. дол. США;

2) зовнішня торгівля України була порівняно збалансованою (коефіцієнт збалансованості дорівнював -0,07, тобто з незначним переважанням імпорту);

3) для України характерна висока імпортна залежність (коефіцієнт імпоротної залежності дорівнював 44,2 %, тобто вище 15 %, що говорить про небезпечний масштаб імпорту, який загрожує національній безпеці країни);

4) на кожного українця припадало 1018,0 дол. США експорту, 1167,2 дол. США грн. імпорту або

2185,2 дол. США зовнішньоторговельного обороту;

5) економіка України відрізнялася дуже високою відкритістю (коефіцієнт відкритості економіки дорівнював 82,8 %, тобто на сумарну частку експорту та імпорту припадає понад 4/5 ВВП країни, що свідчить про високий вплив кон'юнктури світового ринку на економічні процеси в державі);

6) для України характерний високий рівень експорту (38,6 %), у той час як він вважається нормальним, якщо не перевищує 10 %. Взагалі, високий рівень експорту – показник високої насиченості економіки високоякісною продукцією, конкурентоспроможності вітчизняних товарів на світовому ринку [22]. Проте в Україні високий рівень експорту забезпечується експортом продукції сировинних галузей, що характеризує низьку конкурентну спроможність у наукоємних галузях. Часто такий експорт вимушений.

Таблиця 3

Основні показники розвитку зовнішньої торгівлі товарами України в 2000-2017 рр.
(обраховано і складено за [6-19])

Показник	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2015*	2017*
Експорт товарів, млн. дол. США	14572,5	34228,4	49296,1	39695,7	68394,2	63320,7	38127,1	43264,7
Імпорт товарів, млн. дол. США	13956	36136,3	60618	45433,1	82608,2	76986,8	37516,4	49607,2
Сальдо зовнішньоторговельного балансу, млн. дол. США	616,5	-1907,9	-11321,9	-5737,4	-14214	-13666,1	610,7	-6342,5
Зовнішньоторговельний оборот, млн. дол. США	28528,5	70364,7	109914,1	85128,8	151002,4	140307,5	75643,5	92871,9
Коефіцієнт імпоротної залежності, %	44,64	41,95	42,47	38,76	48,78	40,41	41,21	44,22
Коефіцієнт покриття імпорту експортом (індекс стану балансу)	1,04	0,95	0,81	0,87	0,83	0,82	1,02	0,87
Коефіцієнт відкритості економіки, %	91,26	81,68	77,01	72,62	89,17	73,65	83,10	82,78
Рівень експорту, %	46,61	39,73	34,54	33,86	40,39	33,24	41,88	38,56
Коефіцієнт збалансованості зовнішньої торгівлі товарами	0,02	-0,03	-0,10	-0,07	-0,09	-0,10	0,01	-0,07
Експортний потенціал (показник інтенсивності експорту), дол. США на 1 особу	296,5	726,7	1060,1	862,0	1496,6	1391,7	889,8	1018,0
Показник інтенсивності імпорту, дол. США на 1 особу	283,9	767,2	1303,6	986,6	1807,6	1692,0	875,5	1167,2
Показник інтенсивності зовнішньоторговельного обороту, дол. США на 1 особу	580,4	1493,9	2363,7	1848,6	3304,2	3083,7	1765,3	2185,2

*В 2015 р. – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції; в 2017 р. – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

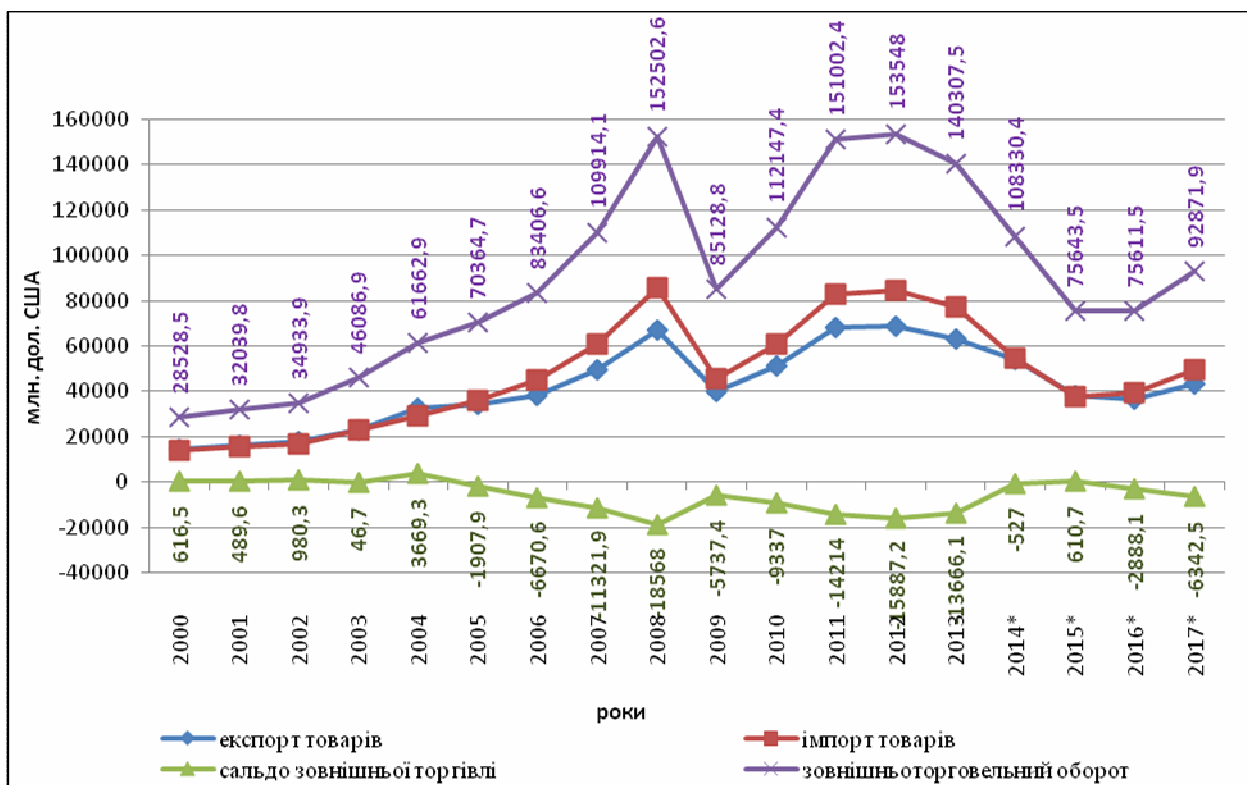
Порівняльний аналіз показників зовнішньої торгівлі товарами України в 2000-2017 рр. (табл. 3) показує, що в ХХІ ст. зовнішня торгівля товарами змі-

нювалася незначно: коефіцієнт імпоротної залежності залишався небезпечним (38,8-48,8 %), а національна економіка – надзвичайно відкритою (72,6-91,3 %);

зовнішня торгівля була в цілому збалансованою (в 2000, 2005 і 2015 рр. – з абсолютною збалансованою експорту й імпорту; в 2007, 2009, 2011, 2013 і 2017 рр. – з порівняною збалансованістю імпорту); показники інтенсивності експорту, імпорту та зовнішньоторговельного обороту до 2014 р. мали позитивні тенденції (окрім 2009 р.), а в 2014-2015 рр. – значно впали.

Динаміка обсягів зовнішньої торгівлі товарами України

В 2017 р. Україна експортувала товарів на суму 43264,7 млн. дол. США, а імпортувала – на суму 49607,2 млн. дол. США. Зовнішньоторговельний оборот склав 92871,9 млн. дол. США. Сальдо торгівлі було від'ємним (-6342,5 млн. дол. США) (рис. 1).

*В 2014-2016 рр. – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції; в 2017 р. – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Рис. 1. Динаміка експорту, імпорту, зовнішньоторговельного обороту й сальдо торгівлі товарами України у 2000-2017 рр. (побудовано за [6-19])

Аналіз динаміки експорту, імпорту, зовнішньоторговельного обороту й сальдо торгівлі товарами України в 2000-2017 рр. дозволяє виявити наступні особливості:

1) з 2000 по 2008 рр. спостерігається стабільне зростання обсягів як експорту, так і імпорту товарів України, проте обсяги імпорту зростали швидше, що обумовило зменшення сальдо торгівлі товарами, яке з 2005 р. стало негативним. В 2008 р. спостерігаються найвищі обсяги імпорту товарів України протягом досліджуваного періоду та найвище переважання імпорту над експортом, що обумовило найнижче сальдо торгівлі товарами України в ХХІ ст. (-18568 млн. дол. США). В 2009 р. відбувається різке зменшення обсягів експорту й імпорту товарів через світову економічну кризу. При цьому зменшення обсягів імпорту відбулося більш інтенсивно, тому сальдо торгівлі товарами в цьому році, навпаки, збільшилося. З 2009 по 2012 рр. спостерігається черговий зріст обсягів експорту й імпорту товарів України. Обсяги імпорту зростають інтенсивніше, що

обумовлює погіршення сальдо торгівлі. З 2012 р. обсяги експорту й імпорту починають зменшуватися, і знову ж таки більш інтенсивно зменшуються обсяги імпорту, що позитивно позначилося на сальдо торгівлі товарами України, яке в 2015 р. стало позитивним. Проте це було характерно тільки для одного року, і в 2016-2017 рр. сальдо торгівлі товарами повернулося до від'ємних показників;

2) найвищий обсяг експорту товарів та зовнішньоторговельного обороту Україна мала в 2012 р. (68830,4 і 153548,0 млн. дол. США відповідно), а імпорту – в 2008 р. (85535,3 млн. дол. США);

3) протягом досліджуваного періоду позитивне сальдо торгівлі товарами в Україні спостерігалось з 2000 по 2004 рр. включно, а також у 2015 р. Найвище сальдо торгівлі товарами Україна мала в 2004 р. (3669,3 млн. дол. США), що можна пояснити стабільним розвитком економіки України в попередні роки, а найнижче – в 2008 р. (-18568,0 млн. дол. США), що стало наслідком світової економічної кризи, яка позначилася на цінах на сировину на світово-

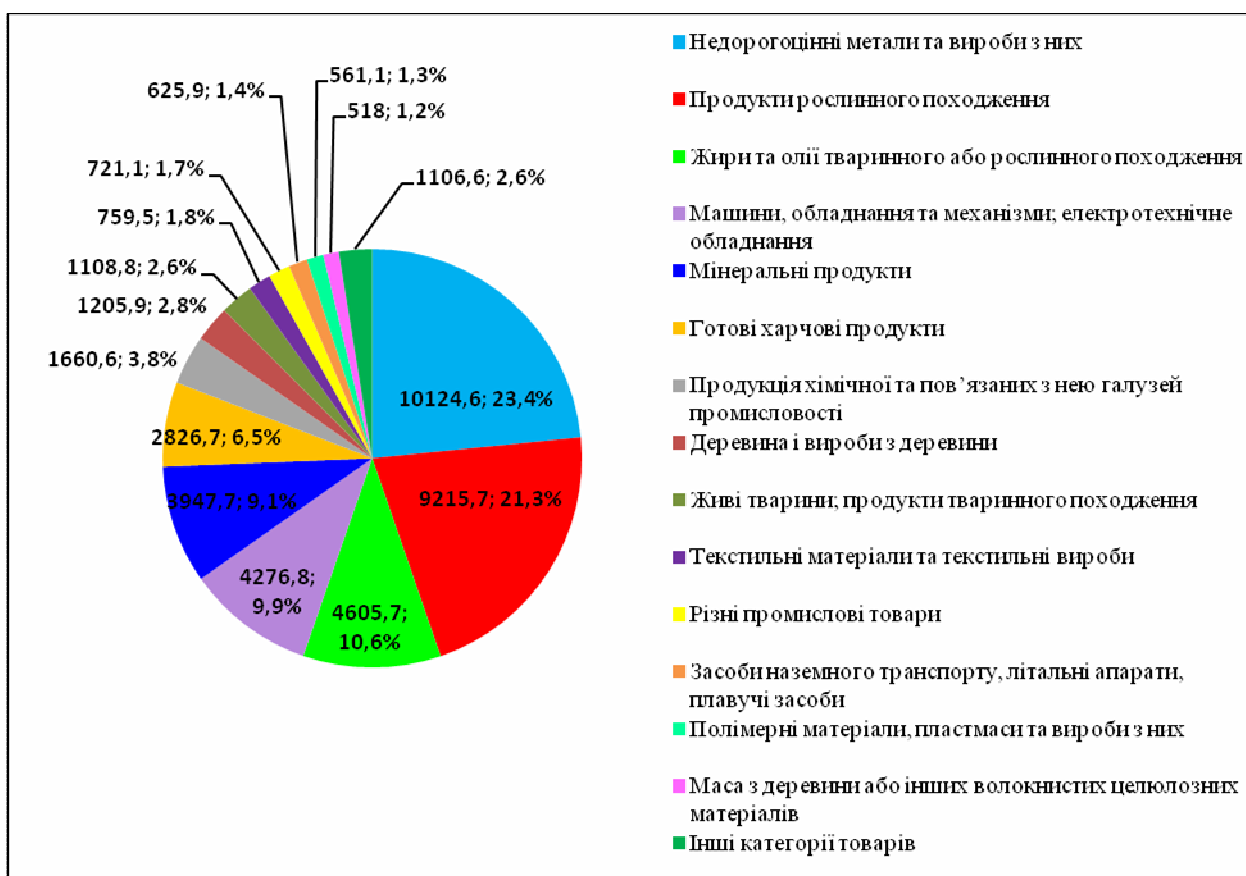
му ринку;

4) починаючи з 2000 р., обсяги експорту товарів, імпорتنі надходження та зовнішньоторговельний оборот зросли в 3,0-3,6 разів.

Трансформація товарної структури зовнішньої торгівлі товарами України

Сильною стороною зовнішньої торгівлі України є порівняно високий ступінь продуктової диверсифікації експорту товарів, що зменшує вплив змін у зовнішній кон'юктурі за окремими товарними групами на загальні показники країни. Слабка сторона – висока питома вага продукції первинного сектору економіки, ціна на яку на світовому ринку значно поступається продукції обробної промисловості. Осно-

ву товарної структури експорту України в 2017 р. склали недорогоцінні метали та вироби з них (зокрема, чорні метали); продукти рослинного походження (зокрема, зернові культури, насіння і плоди олійних рослин); жири та олії тваринного або рослинного походження; машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання (зокрема, електричні машини; реактори ядерні, котли, машини); мінеральні продукти (зокрема, руди, шлаки і зола); готові харчові продукти; продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості (разом склали 84,6 % від загального експорту товарів держави) (рис. 2).

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Рис. 2. Товарна структура експорту України за категоріями товарів у 2017 р.*, млн. дол. США, % (показані категорії товарів, питома вага яких в експорті більше 1 %) (побудовано за даними [11, 19])

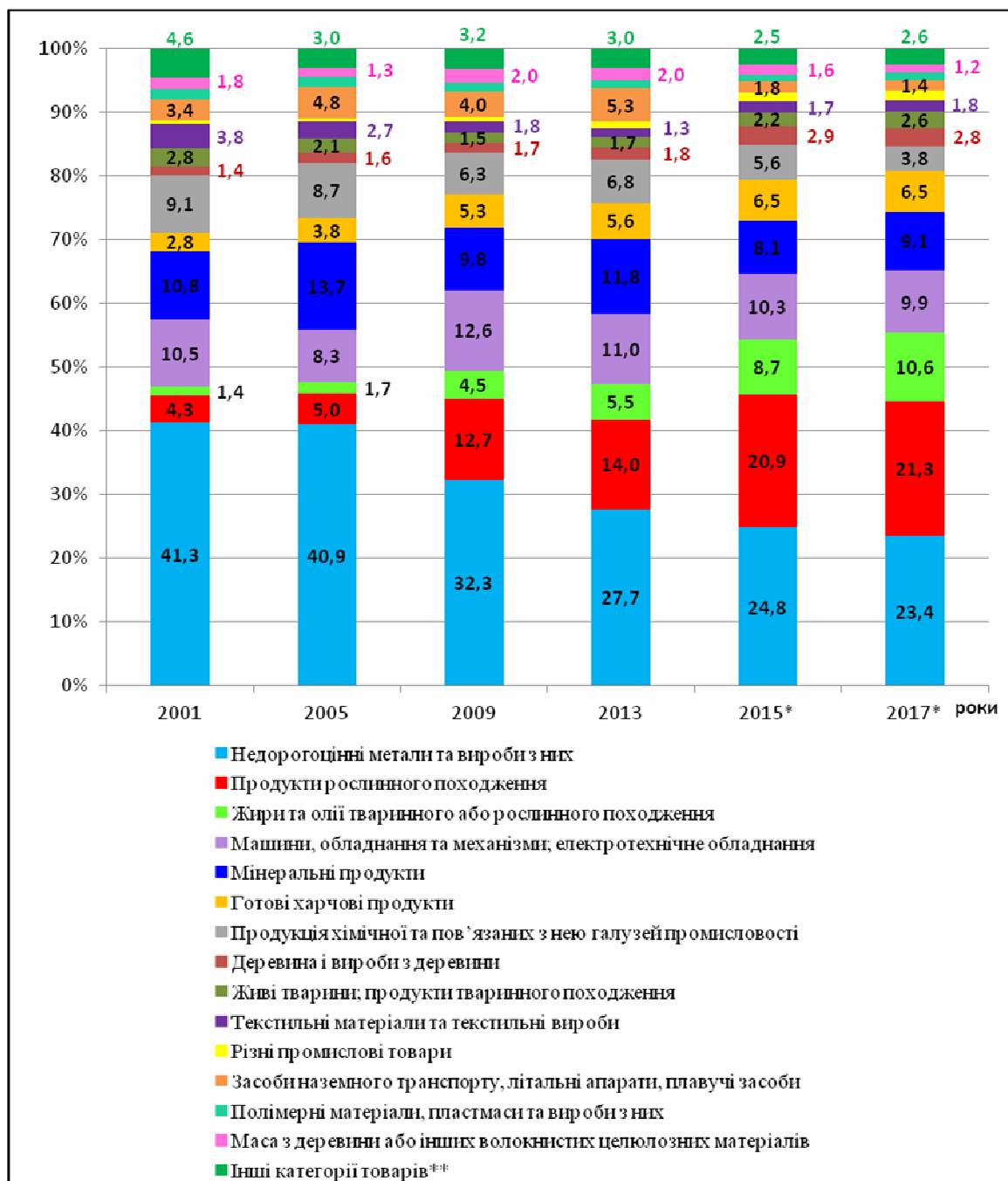
Порівняльний аналіз товарної структури експорту товарів України в 2001-2017 рр. (рис. 3) показує, що за цей період:

1) головні товари в структурі експорту не змінилися (окрім категорії «Різні промислові товари», питома вага якої в 2000-х рр. була менше 1 %), проте структура експорту стала більш пропорційною (якщо в 2001 р. на одну категорію товарів – недорогоцінні товари та вироби з них – припадало більше 40 % всього експорту, то в 2017 р. такого сильно домінуючого товару вже не було);

2) значно збільшилася питома вага продукції агропромислового комплексу (зокрема, продуктів рослинного походження – з 4,3 до 21,3 %; жирів та олій тваринного або рослинного походження – з 1,4 до 10,6 %; готових харчових продуктів – з 2,8 до 6,5 %);

3) сильно зменшилася питома вага металургії (з 41,3 до 23,4 %), хімічної промисловості (з 9,1 до 3,8 %) та машинобудування (машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання – з 10,5 до 9,9 %; засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби – з 3,4 до 1,4 %).

*В 2015 р. – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції; в 2017 р. – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

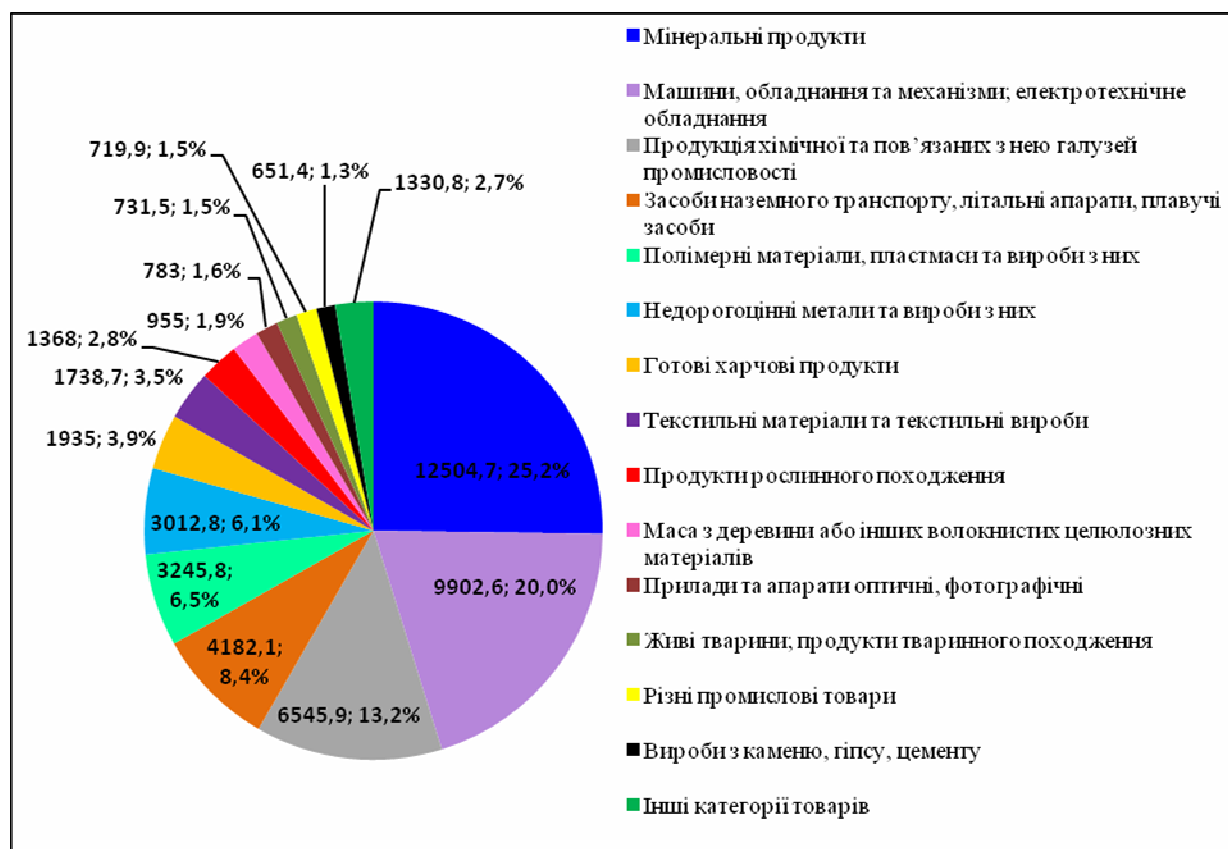
**Назви товарів надано згідно Класифікації видів економічної діяльності 2010 р.

Рис. 3. Динаміка товарної структури експорту України протягом 2001-2017 рр. (показані категорії товарів, питома вага яких в експорті у 2017 р. була більше 1 %) (побудовано за даними [6-19])

В цілому можна говорити про збільшення питомих ваг продукції галузей первинного сектору (за рахунок рослинництва) та зменшення – продукції вторинного сектору (за рахунок металургії, машинобудування, хімічної та деяких інших галузей промисловості).

У структурі імпорту товарів України в 2017 р. вагоме місце посідали мінеральні продукти (зокрема, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки); машини, обладнання та механізми, електротехнічне

обладнання (зокрема, реактори ядерні, котли, машини; електричні машини); продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості; засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби (зокрема, засоби наземного транспорту, крім залізничного); полімерні матеріали, пластмаси та каучук (зокрема, пластмаси, полімерні матеріали; фармацевтична продукція); недорогоцінні метали та вироби з них; готові харчові продукти (склали 83,3 % усіх імпортованих до країни товарів) (рис. 4).

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Рис. 4. Товарна структура імпорту України за категоріями товарів у 2017 р.*, млн. дол. США, % (показані категорії товарів, питома вага яких в імпорті більше 1 %) (побудовано за даними [11, 19])

Порівняльний аналіз товарної структури імпорту товарів України в 2001-2017 рр. (рис. 5) показує, що за цей період:

1) головні товари в структурі імпорту не змінилися (окрім категорії «Різні промислові товари», питома вага якої на початку 2000-х рр. була менше 1 %; в 2013 р. до головних товарів з часткою понад 1 % додалася категорія «Взуття, головні убори, парасольки»), проте структура імпорту стала більш пропорційною (якщо в 2001 р. на одну категорію товарів – мінеральні ресурси – припадало майже 43 % всього імпорту, то в 2017 р. такого сильно домінуючого товару вже не було);

2) значно зменшилась питома вага сировини – з 42,6 до 25,2 %, що пов'язано, головним чином, з різким зменшенням споживання природного газу; несуттєво – продукції целюлозо-паперової та текстильної промисловості, оптичних і фотографічних приладів та апаратів. Частка всіх інших категорій товарів зросла, особливо продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості (з 7,1 до 13,2 %) та машин, обладнання та механізмів, електротехнічного обладнання (з 15,1 до 20 %).

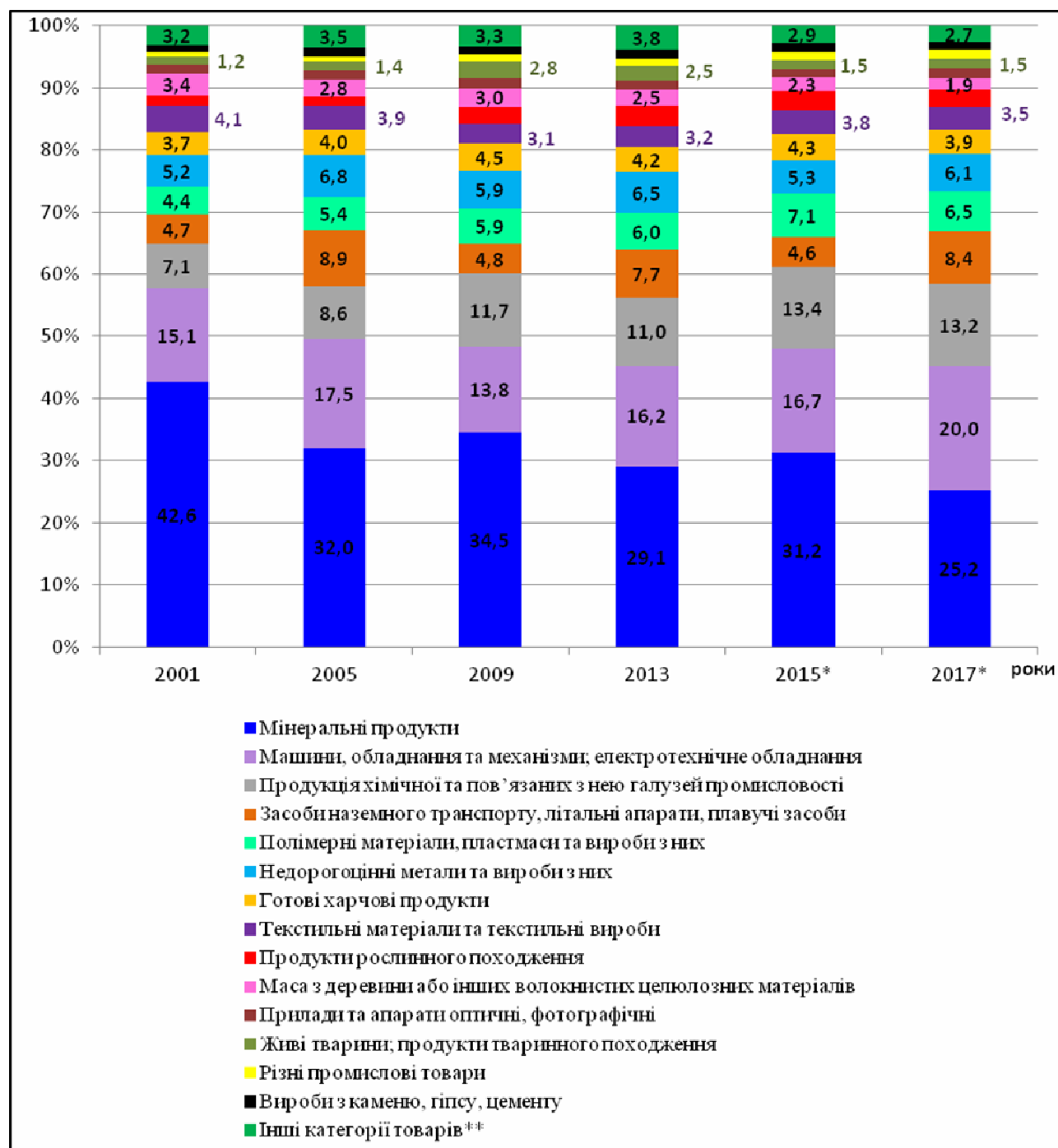
У 2017 р. найбільше позитивне сальдо склалось у зовнішній торгівлі продуктами рослинного по-

ходження (7847,7 млн. дол. США), недорогоцінними металами та виробами з них (7111,9 млн. дол. США), жирами та оліями тваринного або рослинного походження (4339 млн. дол. США). Найзбитковішою стала зовнішня торгівля мінеральними продуктами (-8557 млн. дол. США), машинами, обладнанням та механізмами, електротехнічним обладнанням (-5625,8 млн. дол. США), продукцією хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості (-4885,3 млн. дол. США) (рис. 6).

Трансформація географічної структури зовнішньої торгівлі товарами України

На початку XXI ст. географія зовнішньої торгівлі товарами України залишається досить широкою, що в сучасних умовах економічного розвитку є потужним важелем нарощування експортного потенціалу країни. Кількість країн-партнерів у 2017 р. дорівнювала 166 [11, 19] (рис. 7).

У 2017 р. найбільший експорт товарів Україна здійснювала до Російської Федерації (9,1 % від загального обсягу експорту товарів), Польщі (6,3 %), Туреччини (5,8 %), Італії (5,7 %), Індії (5,1 %). Протягом 2001-2017 рр. головними партнерами України залишалися Російська Федерація, Польща, Туреччина, Італія, Китай, Німеччина (рис. 8).

*В 2015 р. – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції; в 2017 р. – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

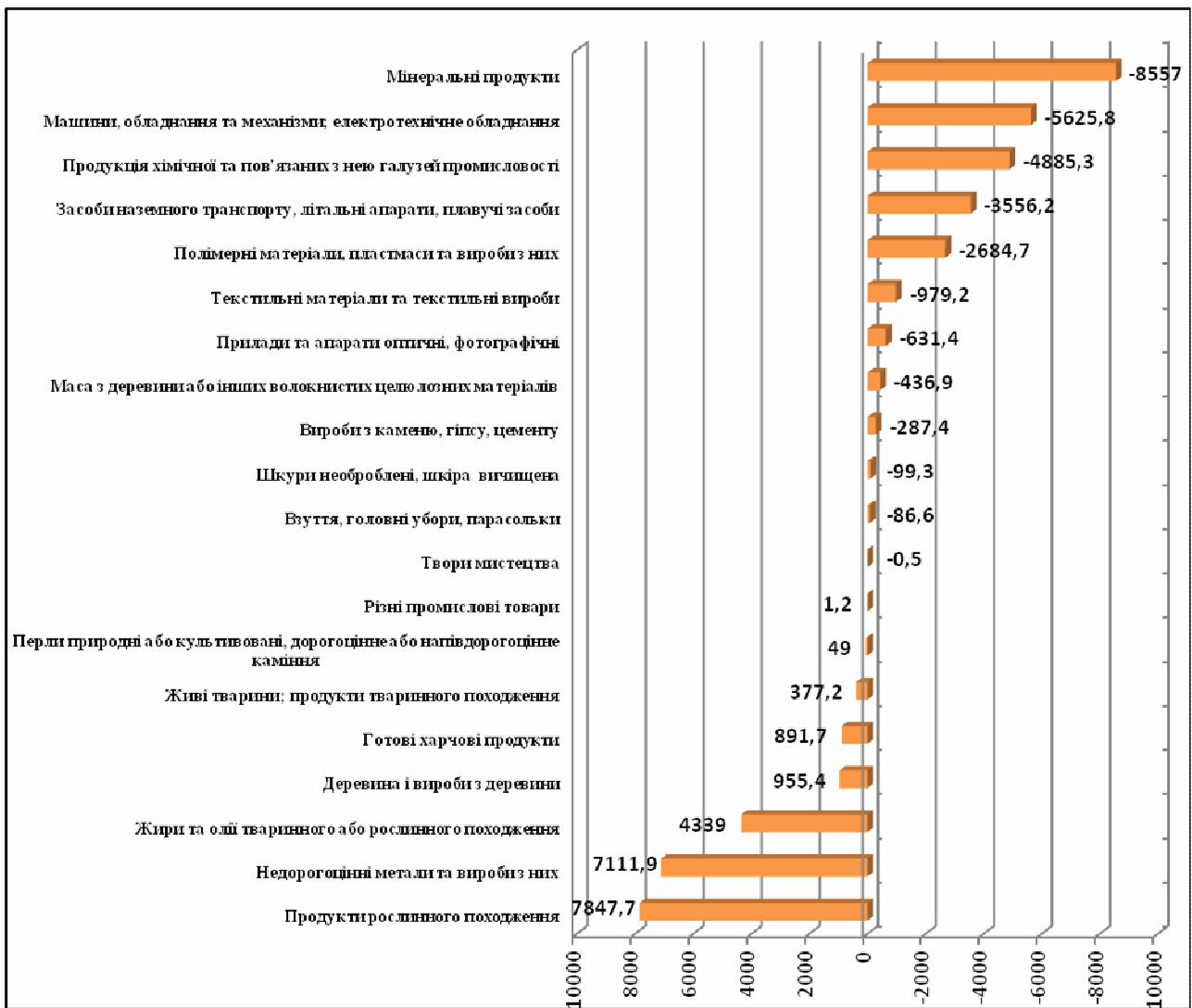
**Назви товарів надано згідно Класифікації видів економічної діяльності 2010 р.

Рис. 5. Динаміка товарної структури імпорту України протягом 2001-2017 рр. (показані категорії товарів, питома вага яких в імпорті у 2017 р. була більше 1 %) (побудовано за даними [6-19])

Важливою тенденцією останніх років стало нарощування експорту до країн Європи, Азії та Африки при відповідному скороченні експорту до країн СНД і Америки (рис. 9).

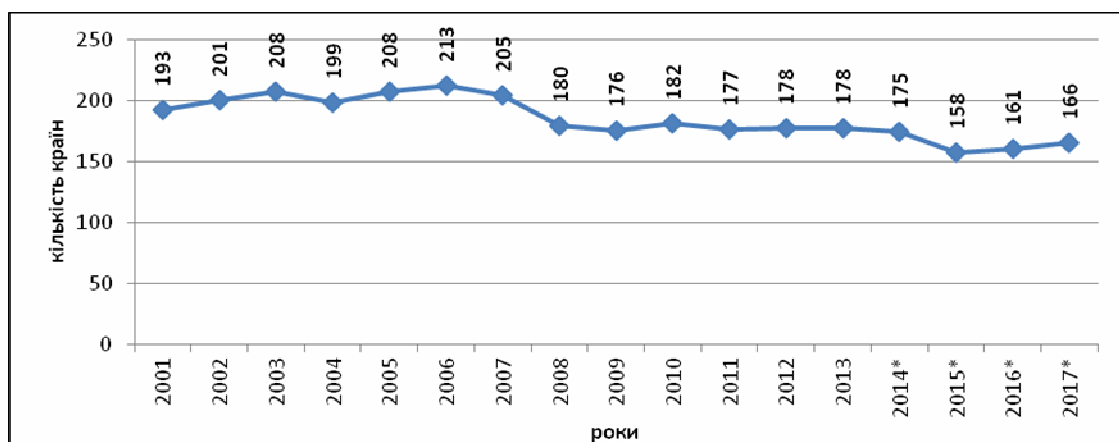
Найбільший імпорт товарів до України в 2017 р. надходив з Російської Федерації (14,5 % від загаль-

ного обсягу імпорту товарів), Китаю (11,4 %), Німеччини (11,0 %), Польщі (7,0 %), Білорусі (6,5 %), США (5,1 %). Протягом 2001-2017 рр. головними партнерами України залишалися Російська Федерація, Німеччина, Польща, Білорусь, США, Італія (рис. 10).

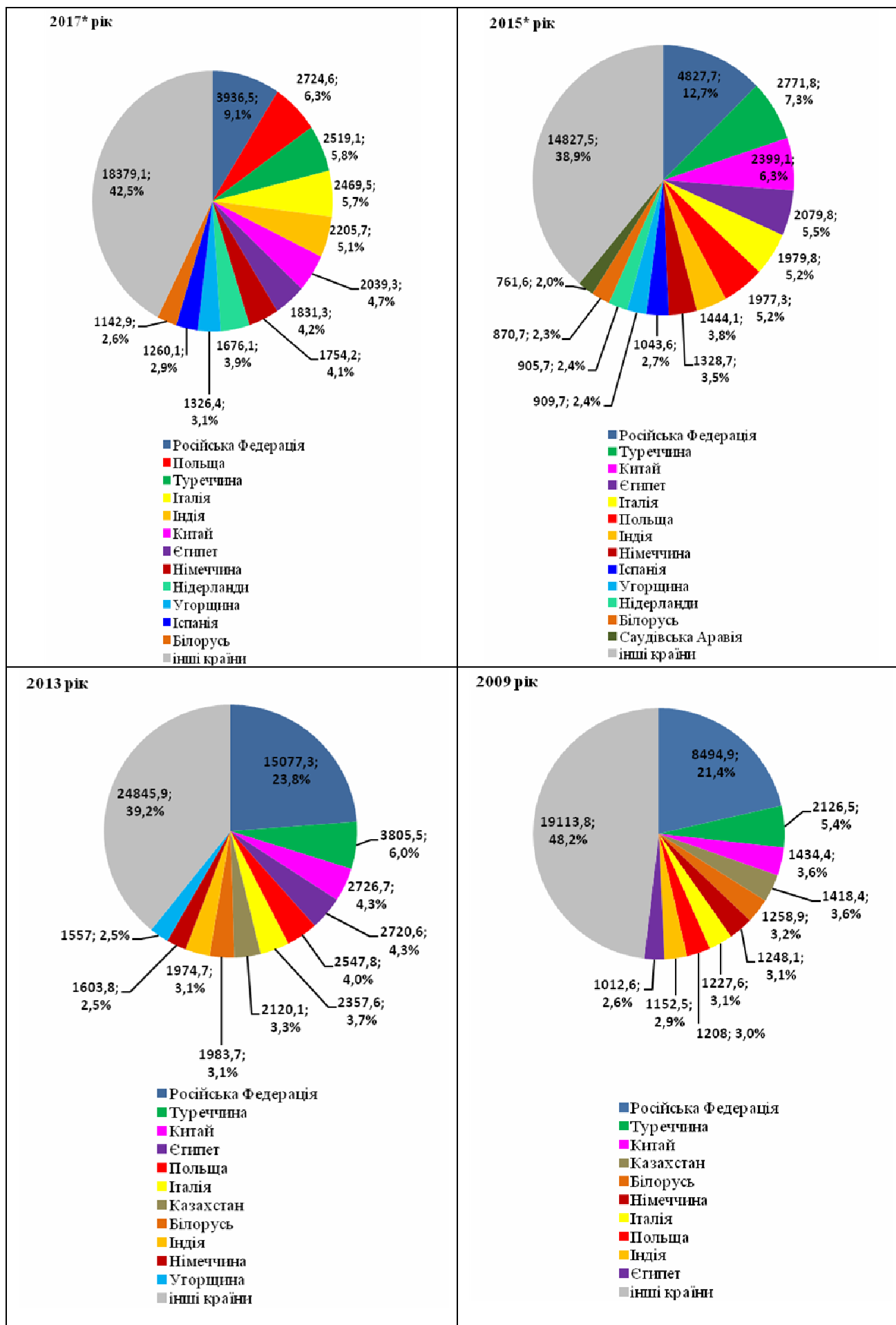
*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

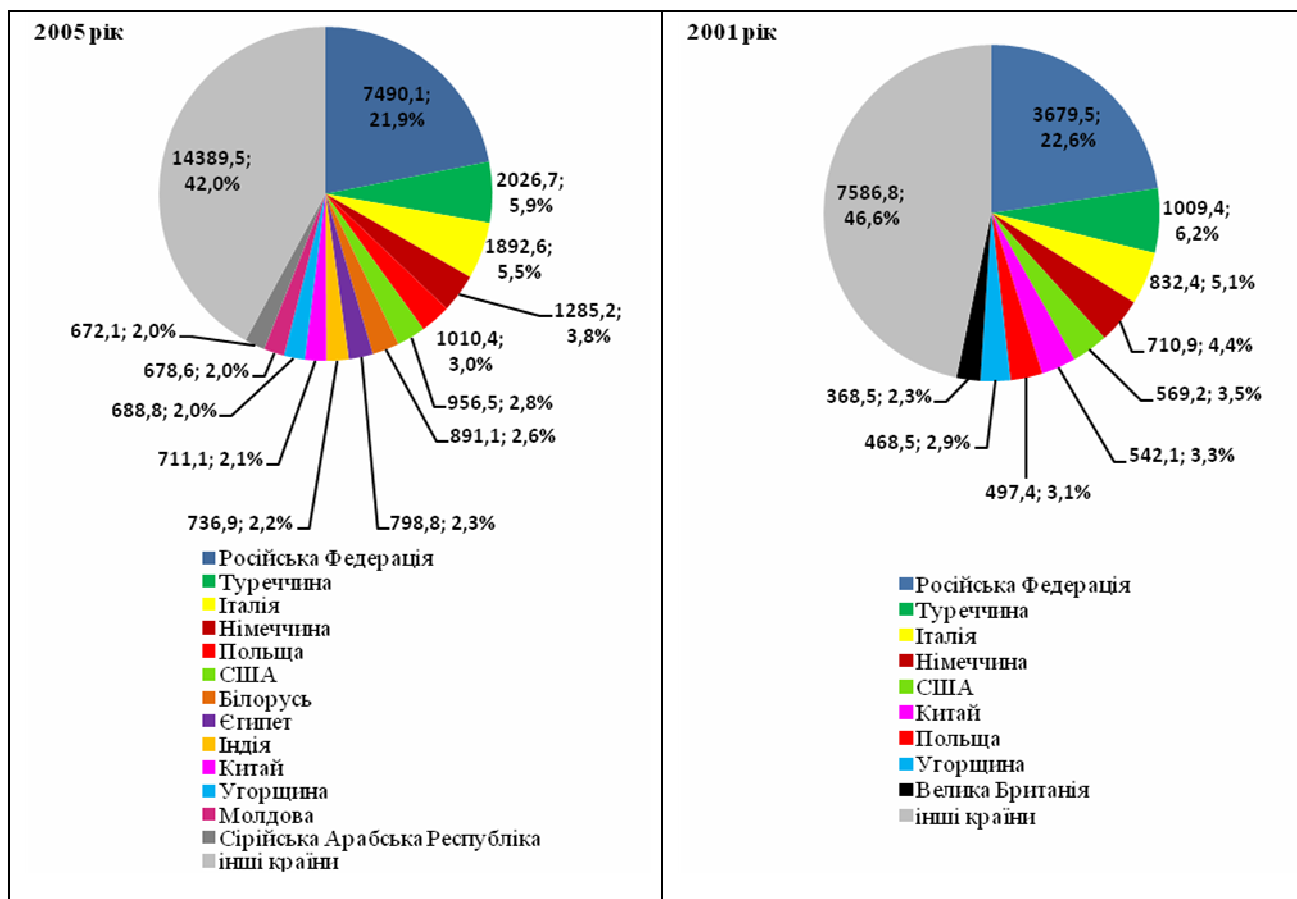
Рис. 6. Сальдо зовнішньої торгівлі товарами України в 2017 р.*, млн. дол. США (побудовано за [6-19])

*В 2014-2016 рр. – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції; в 2017 р. – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

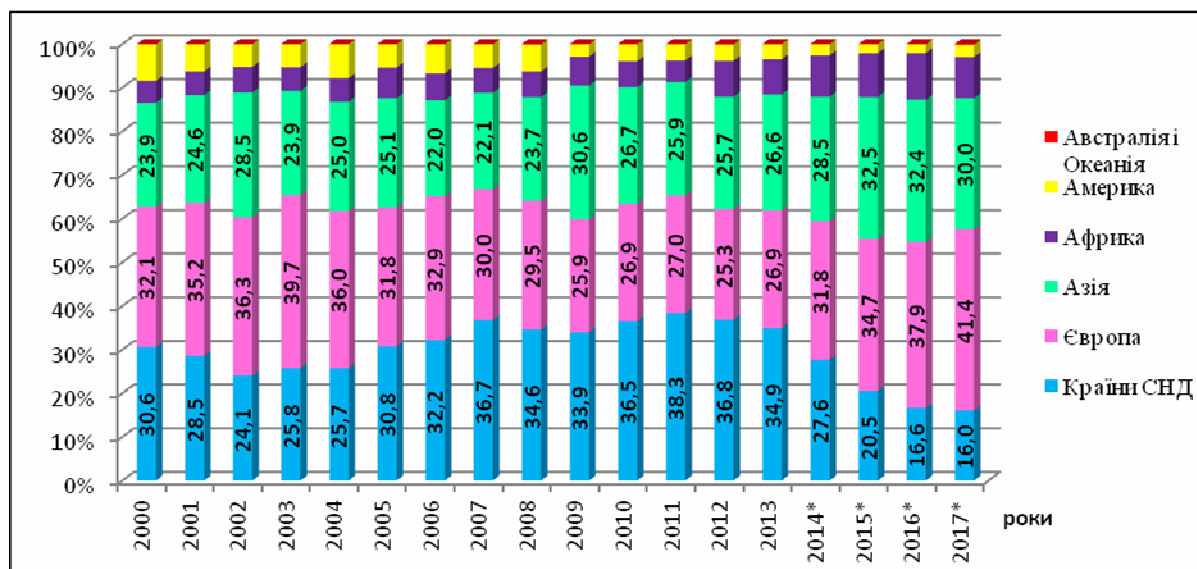
Рис. 7. Динаміка кількості країн-партнерів у зовнішній торгівлі товарами України в 2001-2017 рр. (побудовано за [6-19])

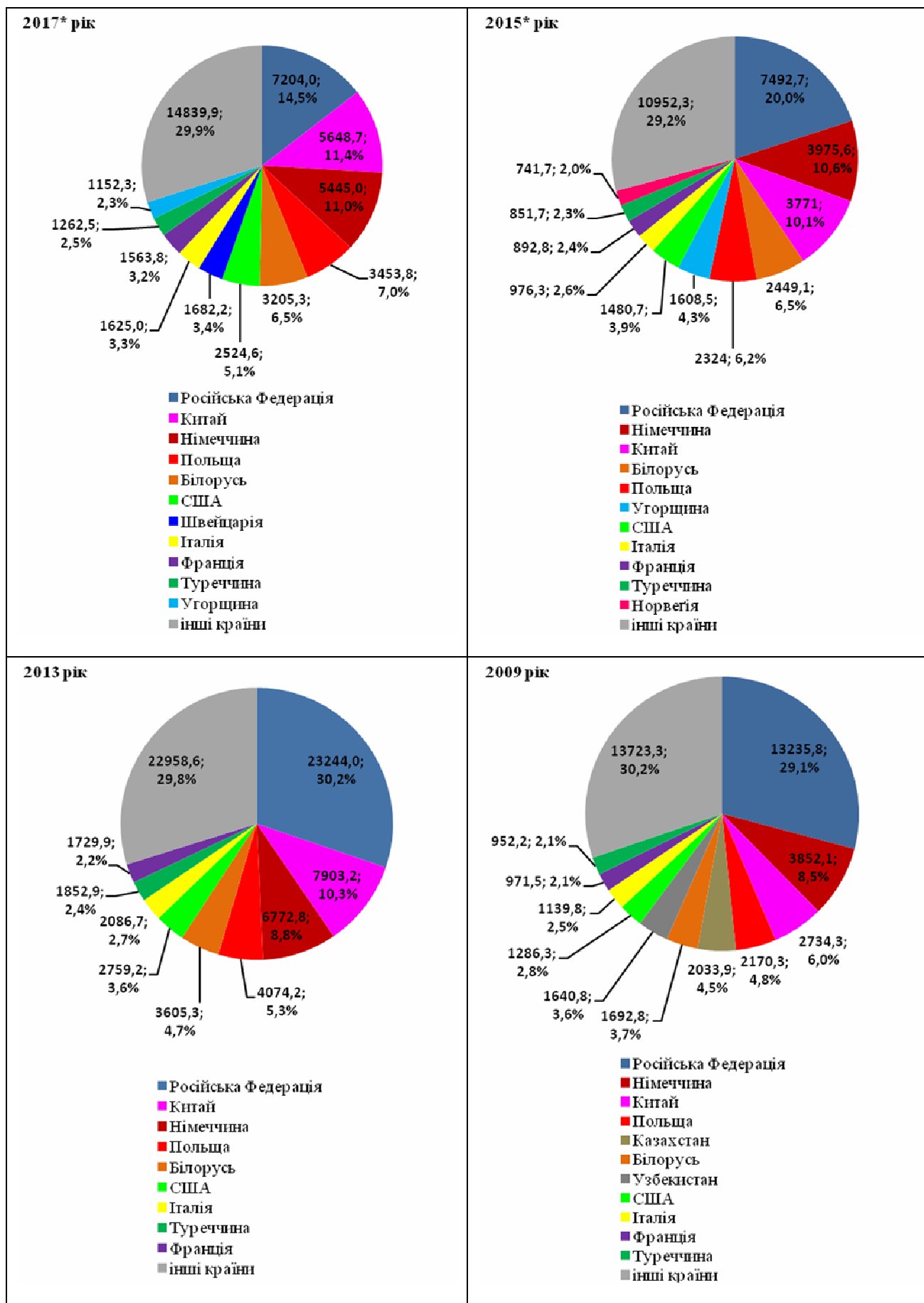
*В 2015 р. – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції; в 2017 р. – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

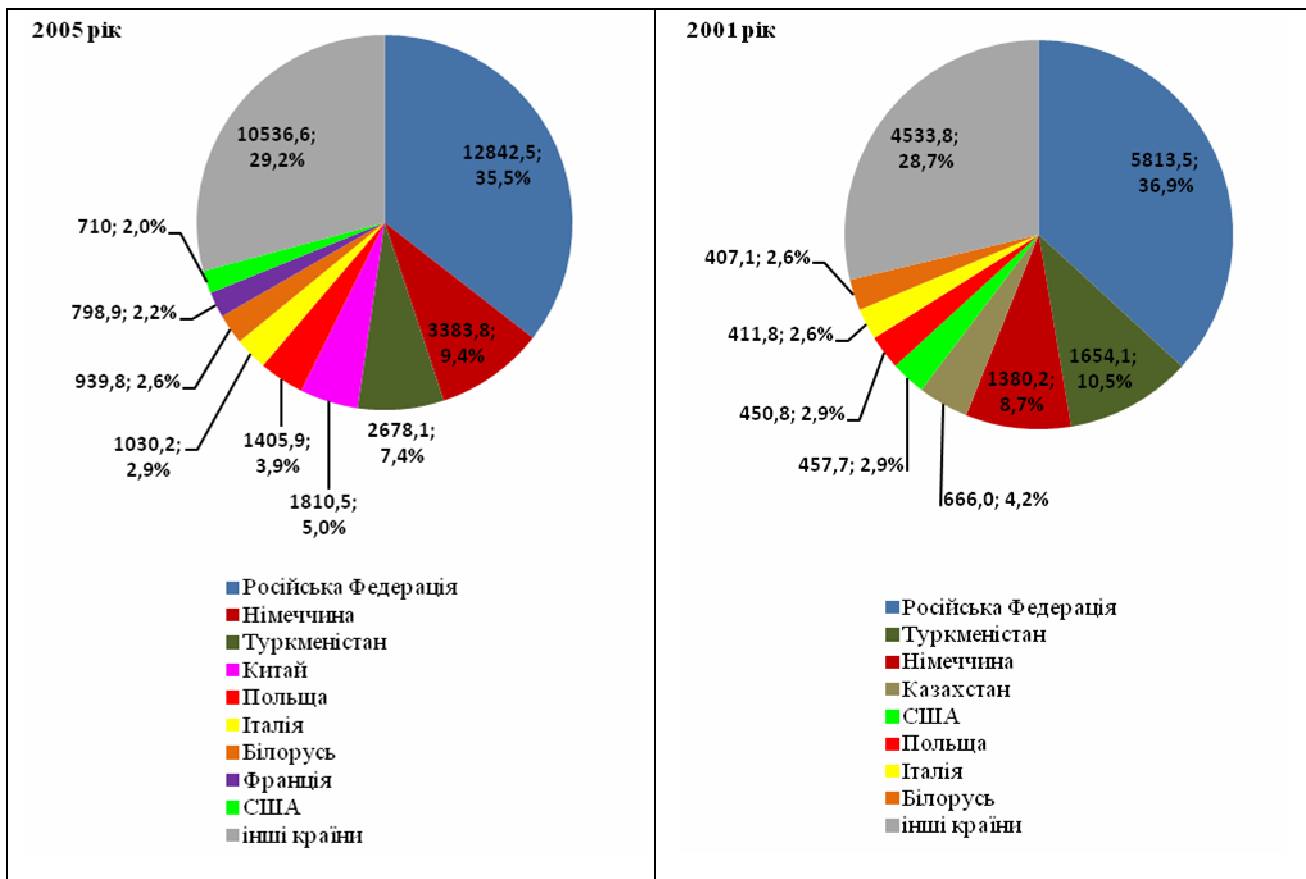
Рис. 8. Країни – провідні партнери України в експорті товарів у 2001-2017 рр., млн. дол. США, % (показані країни, питома вага яких в експорті товарів більше 2 %) (побудовано за [6-19])

*В 2014-2016 рр. – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції; в 2017 р. – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Рис. 9. Динаміка обсягів експорту товарів за географічною структурою в 2001-2017 рр., % (побудовано за [6-19])

*В 2015 р. – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції; в 2017 р. – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Рис. 10. Країни – провідні партнери України в імпорті товарів у 2001-2017 рр., млн. дол. США, % (показані країни, питома вага яких в імпорті товарів більше 2 %) (побудовано за [6-19])

Як і з експортом, відбувається скорочення імпорту з країн СНД. Питома вага всіх інших регіонів світу в обсязі імпорту товарів України збільшується (рис. 11).

Отже, незважаючи на різке скорочення торговельних зв'язків з Російською Федерацією, вона все ще залишається найбільшим партнером у зовнішній торгівлі товарами України. Економіки України і Російської Федерації мали тривалі глибокі коопераційні зв'язки, що відобразалося на обсягах і структурі міждержавної торгівлі. Розрив цих зв'язків, що почався в 2014 р., болоче вдарив по основним експортно-орієнтованим галузям економіки України – чорній металургії, машинобудуванню, хімічній промисловості. Підвищилися політичні ризики роботи на російському ринку. У 2013 р. підприємства України зіткнулися з особливо широким застосуванням торговельних бар'єрів з боку Російської Федерації, розривом угод. У 2014 р. у зв'язку із загостренням відносин між Україною та Російською Федерацією через ситуацію в Криму та на Донбасі скорочення товарообороту набуло обвального характеру.

Серед регіонів світу найбільшим торговельним партнером України в останні роки стає Європа. Доступ до європейського ринку полегшився з підписанням Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі

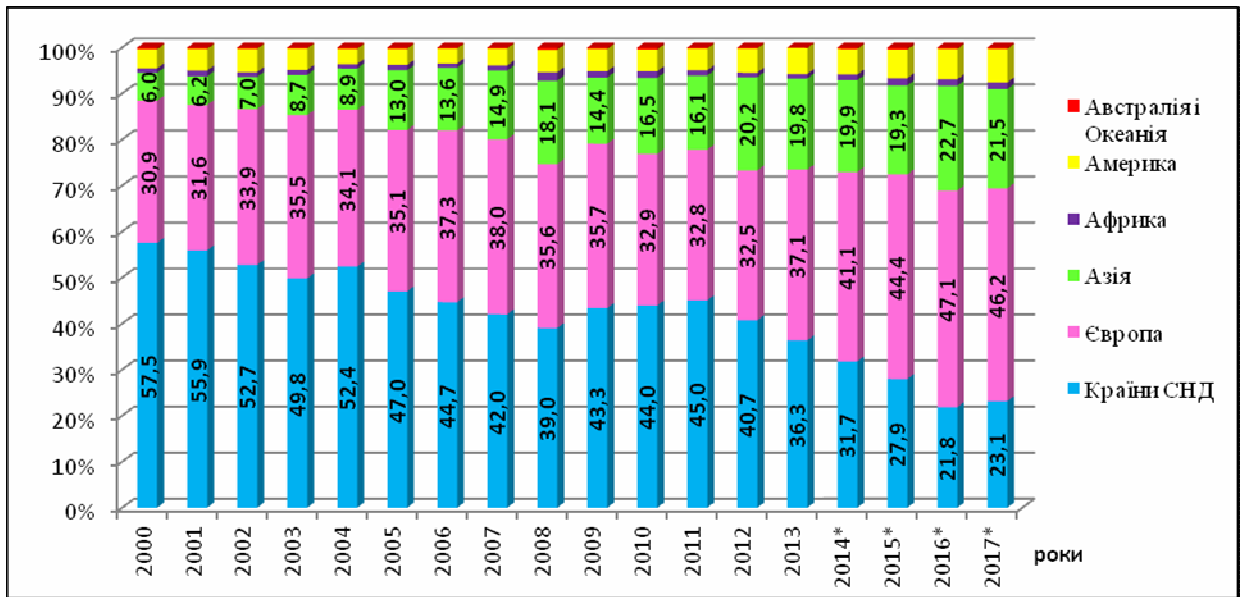
між Україною та ЄС. Разом європейські країни охоплюють понад 43,8 % обсягів експортно-імпортних операцій України (рис. 11, 13). В той же час слід враховувати, що створення зони вільної торгівлі з країнами ЄС відкриває європейський ринок для українських товарів, однак низька конкурентоспроможність вітчизняних товарів та обмежуючі квоти з боку ЄС на імпорт окремих товарів з України ставлять українських товаровиробників перед необхідністю пошуку нових ринків – перш за все в Азії та Африці.

З 166-ти партнерів у 2017 р. Україна мала від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі з 65 країнами (39,2 %). Найзбитковіша зовнішня торгівля товарами в 2017 р. була з Німеччиною, Китаєм, Російською Федерацією, Білоруссю і США. Навпаки, найбільший прибуток Україна отримала від зовнішньої торгівлі з Єгиптом, Індією, Туреччиною, Нідерландами та Італією (рис. 12).

Заходи з покращення структури зовнішньої торгівлі товарами

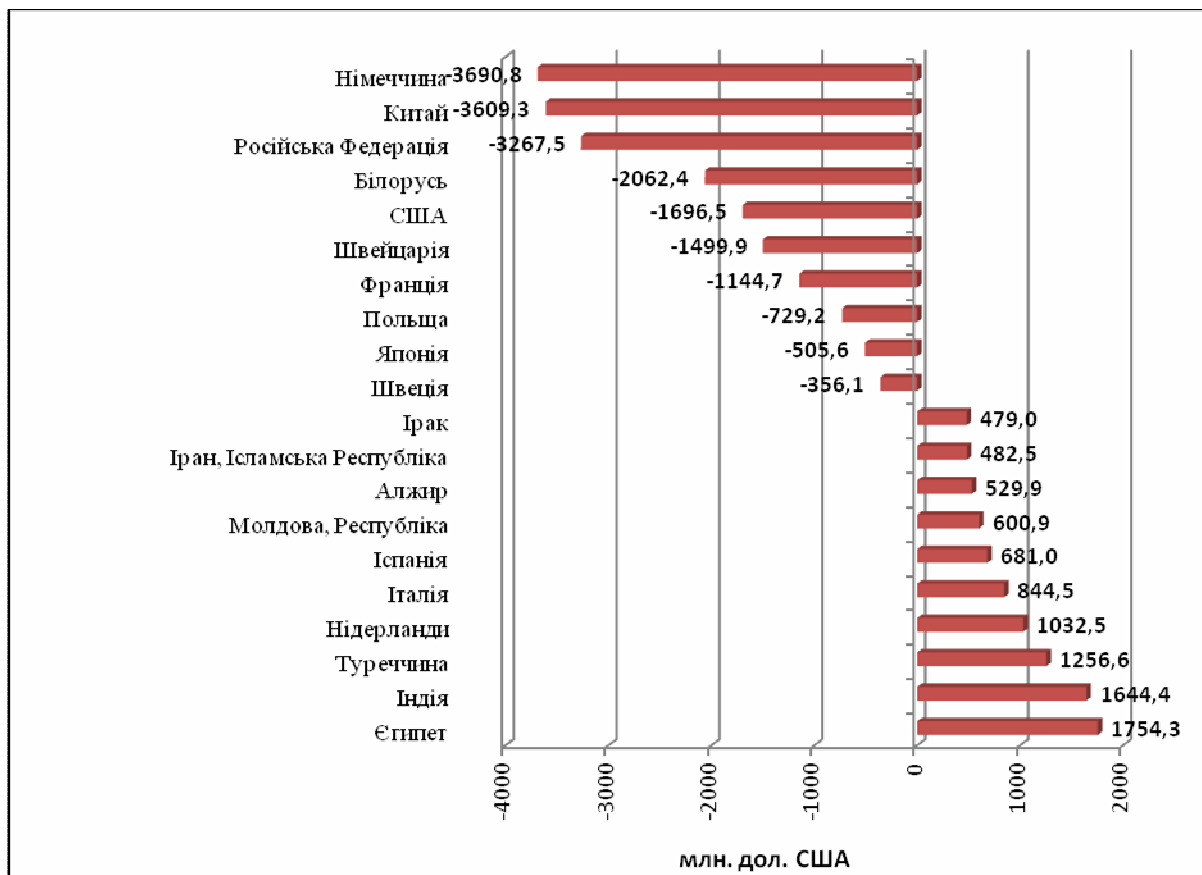
Для збалансування зовнішньої торгівлі товарами України необхідно вжити комплекс заходів, спрямованих на підвищення ефективності експортної діяльності та імпортозаміщення у певних секторах економіки (табл. 4).

*В 2014-2016 рр. – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції; в 2017 р. – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Рис. 11. Динаміка обсягів імпорту товарів за географічною структурою в 2001-2017 рр., % (побудовано за [6-19])

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Рис. 12. Топ-10 країн-партнерів України з найнижчим і найвищим сальдо зовнішньої торгівлі товарами в 2017 р.* (побудовано за [11, 19])

Таблиця 4

Заходи з покращення структури зовнішньої торгівлі товарами України
(складено авторами за [3, 20, 23, 27])

Основні напрями нарощування експортного потенціалу України	Основні напрями оптимізації імпорту в Україні
- орієнтація на експорт високоякісного прокату, металомісткої продукції, включаючи транспортні засоби (зокрема судна, літаки, залізничну техніку), металорізальні верстати, комплексне устаткування, особливо гірниче, енергетичне, металургійне, хімічне; - розвиток спеціалізованого, орієнтованого на міжнародні ринки комплексу виробництва ракетної та авіапродукції; - створення нового виробничого комплексу на основі галузей з видобутку рідкоземельних металів, розвитку мікроелектроніки, випуску комп'ютерів, побутової техніки із залученням іноземного капіталу; - формування нового наукоємного комплексу на базі виробництв, що безпосередньо пов'язані з реалізацією перспективних науково-технічних досягнень; - проведення державної політики, спрямованої на сприяння перепрофілюванню підприємств, що дасть їм можливість переорієнтуватися на випуск конкурентоспроможної продукції, яка користуватиметься попитом як на внутрішньому, так і світовому ринку; - активізація переговорного процесу щодо створення зони вільної торгівлі «плюс» між Україною та Європейським Союзом у зв'язку з підписанням Україною Угоди про Асоціацію з ЄС; - прискорення діяльності з гармонізації сертифікації української продукції відповідно до стандартів ЄС у зв'язку з тим, що чимало українських підприємств досі акцентують увагу на низькій вартості робочої сили і сировини, а не на підвищенні якості продукції; - активізація співпраці зі структурами СОТ щодо реалізації позитивного потенціалу членства України. Українські підприємці до цього часу не відчули переваг участі країни в СОТ, тому все більшого значення набуває діяльність представництва України при СОТ, активність торговельно-економічних місій України за кордоном, кваліфікована робота юристів щодо скасування антидемпінгових санкцій проти України, відшкодування збитків, завданих країнами, які не входять до СОТ; - сприяння динамічному розвитку експорту сільськогосподарської продукції – потужний аграрний потенціал України дає змогу динамічно нарощувати експортні поставки продовольчих товарів. Проте застаріла транспортна інфраструктура, брак зернохосвищ, відсутність держави як потужного гравця на ринку для забезпечення прийнятних для виробників цін, відсутність системи сертифікації продукції, гармонізованої відповідно до норм ЄС, не дозволяють аграрному сектору повністю реалізувати експортні можливості.	- проведення радикальної раціоналізації енерго- та матеріалоспоживання, поширення заощадливих технологій у виробництві та в побуті; - перехід на використання енергоносіїв, альтернативних імпортом, – сонячної, вітрової енергії, супутнього газу, метану вугільних шарів, етилового спирту (його джерелом можуть бути побічна продукція та відходи сільського господарства й агропереробки, зокрема, цукрових буряків після технологічного процесу виготовлення цукру); - збільшення розвідок та власного видобутку нафти й газу, більш повний видобуток паливних родовищ; - поширення виробництва на території України тих товарів іноземних марок, які характеризуються найкращими споживчими властивостями та користуються високим попитом; - розвиток виробництв, альтернативних імпортом поставкам (з урахуванням того, що магістральним напрямом формування відкритої економіки України має стати модель національної спеціалізації, а не економіки, яка будується за принципом «все – сам»); - стимулювання інвестицій у розвиток тих галузей економіки, які програють у міжнародній конкурентній боротьбі, зокрема, і на національному ринку через об'єктивний дефіцит у них фінансових ресурсів.

Напрями подальших досліджень. Виходячи з актуальності досліджуваної тематики, складності та багатоаспектності проблем зовнішньої торгівлі, у подальшому вбачається необхідність дослідження зовнішньоторговельних зв'язків між Україною та окремими країнами світу. У цьому контексті доцільно проаналізувати різні сценарії розвитку зовнішньої торгівлі, зокрема:

- перспективи розвитку торговельних зв'язків України з Російською Федерацією після можливої нормалізації відносин;

- розвиток торговельних зв'язків України з країнами ЄС в умовах поглиблення інтеграції України до європейських структур;

- налагодження торговельних зв'язків України з позаєвропейськими країнами, освоєння нових ринків збуту українських товарів.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави зробити такі висновки:

1. Стан зовнішньої торгівлі товарами України перебуває у безпосередній залежності від розвитку її економіки. Зокрема, у періоди економічних криз сут-

тево зменшуються обсяги експорту й імпорту товарів та, відповідно, зовнішньоторговельний оборот. Салдо зовнішньої торгівлі товарами переважно від'ємне і практично не залежить від стану економіки, стадії її зростання чи спаду.

2. У товарній структурі експорту переважають товари сировинного спрямування і продовольство, що відповідає рівню країни з середнім рівнем економічного розвитку, причому частка продукції АПК за останні роки зростає, що свідчить про поступову трансформацію структури економіки України з індустріально-аграрної на аграрно-індустріальну. З метою оптимізації товарної структури експорту необхідно підвищувати частку готової продукції, як традиційних експортних галузей (АПК, чорна металургія), так і найбільш конкурентоспроможних галузей машинобудування і хімічної промисловості, зокрема наукоємних.

3. У товарній структурі імпорту значну частину становлять товари сировинної групи, а також продукція машинобудування і хімічної промисловості,

значна частина якої може бути вироблена в Україні. Тому для скорочення обсягів імпорту та оптимізації його товарної структури необхідно проводити політику імпортозаміщення, спрямовану на розвиток вітчизняного виробництва.

4. Різке скорочення зовнішньоторговельного обороту з Російською Федерацією та складнощі у торгівлі з країнами ЄС, зумовлені низькою конкурентоспроможністю українських товарів і часто невідповідністю їх стандартам ЄС, спонукають вітчизняних товаровиробників шукати нові ринки збуту переважно у країнах Азії та Африки.

5. Для підвищення стійкості економіки України необхідно зменшувати її відкритість, але не шляхом зменшення експорту товарів, а за рахунок зростання ВВП та розвитку виробництва товарів для наповнення внутрішнього ринку. При цьому частка експорту від ВВП буде скорочуватись, що зменшуватиме залежність економіки України від кон'юнктури на світових ринках та її вразливість до світових економічних криз.

Список використаних джерел:

1. Большой экономический словарь / Под ред А. Н. Азрилияна. – 5-е изд. доп и перераб. – М.: Институт новой экономики, 2002. – С. 359.
2. Большой энциклопедический словарь. В 2-х томах / Гл. ред. А.М. Прохоров. М., 2004. – С. 969.
3. Гусева Н.В. Зовнішньоекономічні зв'язки України: навчально-методичний посібник / Н.В. Гусева, Г.О. Кулешова, Л.В. Ключко. – Харків, 2015. – 164 с.
4. Давыденко Е.Л. Внешнеторговая политика стран с малой экономикой: учебно-методическое пособие / Е.Л. Давыденко. – Минск: БГУ, 2018. – 172 с.
5. Данильцев А.В. Международная торговля: инструменты регулирования: учебно-практическое пособие / А.В. Данильцев. – М.: Деловая литература: Палеотип, 2004. – 320 с.
6. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2012 році. Статистичний збірник. Том 1 / Відп. за випуск А. Фризоренко; Державна служба статистики України. – К., 2013. – 139 с.
7. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2013 році. Статистичний збірник / Відп. за випуск А. Фризоренко; Державна служба статистики України. – К., 2014. – 160 с.
8. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2014 році. Статистичний збірник / Відп. за випуск А. Фризоренко; Державна служба статистики України. – К., 2015. – 147 с.
9. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2015 році. Статистичний збірник / Відп. за випуск А. Фризоренко; Державна служба статистики України. – К., 2016. – 156 с.
10. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2016 році. Статистичний збірник / Відп. за випуск А. Фризоренко; Державна служба статистики України. – К., 2017. – 146 с.
11. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2017 році. Статистичний збірник / Відп. за випуск А. Фризоренко; Державна служба статистики України. – К., 2018. – 148 с.
12. Зовнішня торгівля України. 2010 рік. Статистичний збірник / Відп. за випуск А. Фризоренко; Державна служба статистики України. – К., 2011. – 102 с.
13. Зовнішня торгівля України. 2011 рік. Статистичний збірник / Відп. за випуск А. Фризоренко; Державна служба статистики України. – К., 2012. – 102 с.
14. Зовнішня торгівля України. 2012 рік. Статистичний збірник / Відп. за випуск А. Фризоренко; Державна служба статистики України. – К., 2013. – 99 с.
15. Зовнішня торгівля України. 2013 рік. Статистичний збірник / Відп. за випуск А. Фризоренко; Державна служба статистики України. – К., 2014. – 106 с.
16. Зовнішня торгівля України. 2014 рік. Статистичний збірник / Відп. за випуск А. Фризоренко; Державна служба статистики України. – К., 2015. – 102 с.
17. Зовнішня торгівля України. 2015 рік. Статистичний збірник / Відп. за випуск А. Фризоренко; Державна служба статистики України. – К., 2016. – 102 с.
18. Зовнішня торгівля України. 2016 рік. Статистичний збірник / Відп. за випуск А. Фризоренко; Державна служба статистики України. – К., 2017. – 86 с.
19. Зовнішня торгівля України. 2017 рік. Статистичний збірник / Відп. за випуск А. Фризоренко; Державна служба статистики України. – К., 2018. – 86 с.
20. Інноваційно-інвестиційний потенціал як основа конкурентоспроможності регіону (на прикладі Харківської області) : колективна монографія / за загальною редакцією Л.М. Немець, К.Ю. Сегіди. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017. – 520 с.

21. Міжнародні економічні відносини: підручник / Заг. ред. А.П. Голіков, О.А. Довгаль. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – 602 с.
22. Передрій О.С. Міжнародні економічні відносини: навчальний посібник / О.С. Передрій. – К., 2008. – 264 с.
23. Рожкова Т.С. Міжнародна торгівля: підручник / Т.С. Рожкова. – К.: КиМУ, 2015. – 665 с.
24. Словарь современной экономической теории Макмиллана / Д. Пирс (ред). – М.: Инфра-М, 2003. – 608 с.
25. Томас В. Внешнеторговая политика: опыт реформ / В. Томас, Дж. Нэш; при участии А. Йитса и др.; пер. с англ. под науч. ред. И. Албеговой и др.; Ин-т экон. развития Всемир. банка. – М.: Инфра-М, 1996. – 361 с.
26. Циганкова Т.М. Міжнародна торгівля: навчальний посібник / Т.М. Циганкова, Л.П. Петрашко, Т.В. Кальченко. – К.: КНЕУ, 2001. – 448 с.
27. Шкурупій О.В. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навчальний посібник / О.В. Шкурупій, В.В. Гончаренко, І.А. Артеменко та ін.; за ред. О.В. Шкурупій. – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 248 с.
28. Baena Rojas J. Aproximaciones a la inserción de Colombia en el sistema multilateral de comercio en 1995-2015 / J. Baena and X. Fernández // *Análisis Político*. – 2016. – № 29 (87). – P. 114-131.
29. Baena Rojas J.J. The Export Restraints Policy: The Reverse Protectionism on the International Trade / J.J. Baena, J.A. Cano // 32nd International Business Information Management Association Conference (IBIMA) (15-16 November 2018, Seville, Spain). – P. 3808-3816.
30. Hall E.H. Assessing the Impact of Export Performance: A Critical Analysis of its Effect on Diversification. / E.H. Hall, J. Lee // *International Business Research*. – 2014. – № 7 (12). – P. 1-13.
31. Mildner S. Settling Trade Disputes over Natural Resources: Limitations of International Trade Law to Tackle Export Restrictions / S. Mildner, G. Lauster // *Goettingen Journal of International*. – 2010. – № 3(1). – P. 251-281.
32. Pierola F. Solución de diferencias ante la OMC: presente y perspectivas / F. Pierola. – London : Reino Unido, 2008. – 307 p.
33. *The World Trading System: Critical perspectives on the World Economy* / R. Howse (editor). – New York : Routledge, 1998. – 1792 p.

References:

1. Azriliyan, A.N. (ed.) (2002). *Bolshoy ekonomicheskiy slovar [Big Economic Dictionary]*. Moscow: Institute of New Economics, Russian Federation, 1280 [in Russian].
2. Prokhorov, A.M. (ed.) (2004). *Bolshoy entsiklopedicheskiy slovar [Big Encyclopedic Dictionary]*. Moscow, Russian Federation, 1456 [in Russian].
3. Gusieva, N.V., Kulieshova, H.O., Klyuchko, L.V. (2015). *Foreign Economic Relations of Ukraine*, Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine, 164 [in Ukrainian].
4. Davydenko, E.L. (2018). *Vneshnetorgovaya politika stran s maloy ekonomikoy [Foreign trade policies of small economies]*. Minsk: Belarusian State University, Belarus, 172 [in Russian].
5. Daniltsev, A.V. (2004). *Mezhdunarodnaya trgovlya: instrumenty regulirovaniya [International trade: regulatory tools]*. Moscow: Business Books: Paleotype, Russian Federation, 320 [in Russian].
6. Fryzorenko, A. (ed.) (2013). *Zovnishnya torhivlya Ukrainy tovaramy ta posluhamy u 2012 rotsi. Statystychnyi zbirnyk [Ukraine's foreign trade in goods and services in 2012. Statistical Yearbook]*. Kiev: State Statistics Service of Ukraine, Ukraine, 139 [in Ukrainian].
7. Fryzorenko, A. (ed.) (2014). *Zovnishnya torhivlya Ukrainy tovaramy ta posluhamy u 2013 rotsi. Statystychnyi zbirnyk [Ukraine's foreign trade in goods and services in 2013. Statistical Yearbook]*. Kiev: State Statistics Service of Ukraine, Ukraine, 160 [in Ukrainian].
8. Fryzorenko, A. (ed.) (2015). *Zovnishnya torhivlya Ukrainy tovaramy ta posluhamy u 2014 rotsi. Statystychnyi zbirnyk [Ukraine's foreign trade in goods and services in 2014. Statistical Yearbook]*. Kiev: State Statistics Service of Ukraine, Ukraine, 147 [in Ukrainian].
9. Fryzorenko, A. (ed.) (2016). *Zovnishnya torhivlya Ukrainy tovaramy ta posluhamy u 2015 rotsi. Statystychnyi zbirnyk [Ukraine's foreign trade in goods and services in 2015. Statistical Yearbook]*. Kiev: State Statistics Service of Ukraine, Ukraine, 156 [in Ukrainian].
10. Fryzorenko, A. (ed.) (2017). *Zovnishnya torhivlya Ukrainy tovaramy ta posluhamy u 2016 rotsi. Statystychnyi zbirnyk [Ukraine's foreign trade in goods and services in 2016. Statistical Yearbook]*. Kiev: State Statistics Service of Ukraine, Ukraine, 146 [in Ukrainian].
11. Fryzorenko, A. (ed.) (2018). *Zovnishnya torhivlya Ukrainy tovaramy ta posluhamy u 2017 rotsi. Statystychnyi zbirnyk [Ukraine's foreign trade in goods and services in 2017. Statistical Yearbook]*. Kiev: State Statistics Service of Ukraine, Ukraine, 148 [in Ukrainian].
12. Fryzorenko, A. (ed.) (2011). *Zovnishnya torhivlya Ukrainy. 2010 rik. Statystychnyi zbirnyk [Ukraine's foreign trade. 2010. Statistical Yearbook]*. Kiev: State Statistics Service of Ukraine, Ukraine, 102 [in Ukrainian].
13. Fryzorenko, A. (ed.) (2012). *Zovnishnya torhivlya Ukrainy. 2011 rik. Statystychnyi zbirnyk [Ukraine's foreign trade. 2011. Statistical Yearbook]*. Kiev: State Statistics Service of Ukraine, Ukraine, 102 [in Ukrainian].
14. Fryzorenko, A. (ed.) (2013). *Zovnishnya torhivlya Ukrainy. 2012 rik. Statystychnyi zbirnyk [Ukraine's foreign trade. 2012. Statistical Yearbook]*. Kiev: State Statistics Service of Ukraine, Ukraine, 99 [in Ukrainian].
15. Fryzorenko, A. (ed.) (2014). *Zovnishnya torhivlya Ukrainy. 2013 rik. Statystychnyi zbirnyk [Ukraine's foreign trade. 2013. Statistical Yearbook]*. Kiev: State Statistics Service of Ukraine, Ukraine, 106 [in Ukrainian].

16. Fryzorenko, A. (ed.) (2015). Zovnishnya torhivlya Ukrainy. 2014 rik. Statystychnyi zbirnyk [Ukraine's foreign trade. 2014. Statistical Yearbook]. Kiev: State Statistics Service of Ukraine, Ukraine, 102 [in Ukrainian].
17. Fryzorenko, A. (ed.) (2016). Zovnishnya torhivlya Ukrainy. 2015 rik. Statystychnyi zbirnyk [Ukraine's foreign trade. 2015. Statistical Yearbook]. Kiev: State Statistics Service of Ukraine, Ukraine, 102 [in Ukrainian].
18. Fryzorenko, A. (ed.) (2017). Zovnishnya torhivlya Ukrainy. 2016 rik. Statystychnyi zbirnyk [Ukraine's foreign trade. 2016. Statistical Yearbook]. Kiev: State Statistics Service of Ukraine, Ukraine, 86 [in Ukrainian].
19. Fryzorenko, A. (ed.) (2018). Zovnishnya torhivlya Ukrainy. 2017 rik. Statystychnyi zbirnyk [Ukraine's foreign trade. 2017. Statistical Yearbook]. Kiev: State Statistics Service of Ukraine, Ukraine, 86 [in Ukrainian].
20. Niemets, L.M. & Sehida, K. Yu. (eds.) (2017). Innovatsiyno-investytsiynyi potentsial yak osnova konkurentospromozhnosti regionu (na prykladi Kharkivskoi oblasti) [Innovation-investment potential as the basis of the region's competitiveness (by example Kharkiv region)]. [Monography]. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine, 520 [in Ukrainian].
21. Golikov, A.P., Dovgal, O.A. (eds.) (2014). Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny [International Economic Relations]. [Textbook]. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine, 602 [in Ukrainian].
22. Peredriy, O.S. (2008). Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny` [International Economic Relations]. Kyiv, Ukraine, 264 [in Ukrainian].
23. Rozhkova, T.S. (2015). Mizhnarodna torhivlya [International trade]. [Textbook]. Kiev: Kyiv International University, Ukraine, 665 [in Ukrainian].
24. Pirs, D. (ed.) (2003). Slovar sovremennoy ekonomicheskoy teorii Makmillana [Macmillan Dictionary of Modern Economics]. Moscow: Infra-M, Russian Federation, 608 [in Russian].
25. Tomas, V., Nash, J., and Associates (1991). Best practices in trade policy reform. Oxford: Oxford University Press [in English].
26. Tsyhankova, T.M., Petrashko, L.P., & Kalchenko, T.V. (2001). Mizhnarodna torhivlya [International trade]. Kiev: Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine, 448 [in Ukrainian].
27. Shkurupiy, O.V. (ed.) (2012). Zovnishnyoekonomichna diyalnist pidpnyemstva [Foreign economic activity of the enterprise] Kiev: Learning Center, Ukraine, 248 [in Ukrainian].
28. Baena Rojas, J., & Fernández, X. (2016). Aproximaciones a la inserción de Colombia en el sistema multilateral de comercio en 1995-2015. *Análisis Político*, 29 (87), 114-131.
29. Baena Rojas, J.J., & Cano, J.A. (2018). The Export Restraints Policy: The Reverse Protectionism on the International Trade. *32nd International Business Information Management Association Conference (IBIMA) (15-16 November 2018, Seville, Spain)*, 3808-3816.
30. Hall, E.H., & Lee, J. (2014). Assessing the Impact of Export Performance: A Critical Analysis of its Effect on Diversification. *International Business Research*, 7 (12), 1-13.
31. Mildner, S., & Lauster, G. (2011). Settling Trade Disputes over Natural Resources: Limitations of International Trade Law to Tackle Export Restrictions. *Goettingen Journal of International*, 3 (1), 251-281.
32. Pierola, F. (2008). Solución de diferencias ante la OMC: presente y perspectivas. London: Reino Unido, 307.
33. Howse, R. (ed.) (1998). The World Trading System: Critical perspectives on the World Economy. New York: Routledge, 1792.

Надійшла до редколегії 25.04.2019 р.

About the authors:

Nataliia Husieva – PhD (Geography), Assistant Professor of the Department of Human Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq., 4, Kharkiv, 61022, Ukraine, gusewa3110@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3620-1213>

Yuriy Kandyba – PhD (Geography), Assistant Professor of the Department of Human Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq., 4, Kharkiv, 61022, Ukraine, kand77@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-1155-057X>

Pavlo Kobylin – PhD (Geography), Assistant Professor of the Department of Human Geography and Regional Studies, Head of the Educational Laboratory of Socio-economic and Information Technologies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq., 4, Kharkiv, 61022, Ukraine, kobilin333@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9718-5838>

Об авторах:

Наталія Гусева – кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії та регіонознавства, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна, gusewa3110@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3620-1213>

Юрій Кандыба – кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії та регіонознавства, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна, kand77@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-1155-057X>

Павел Кобылин – кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії та регіонознавства, завідувачий навчальною лабораторією соціально-економічних та інформаційних технологій, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна, kobilin333@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9718-5838>